

ಹೇಳಿದರು.

‘ಯಾಕೆ? ಅಡುಗೆ ಮನೆಲೂ ನನಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬೇಡ? ಹೀಗೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾನೂ ಇಲ್ಲ ನನಗೆ ಇರೋಕಾಗಲ್ಲ. ಅಡುಗೆ ಮನೆ ನಂದು’ ಎಂದು ನೇರ ನುಡಿದರು.

‘ಬೇರೆಯವರ ಜೊತೆ ಹೇಗೆ ಇರಬೇಕು ಅಂತ ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ ಬಿಡು. ಸರಿಯಾದ ಶಿಕ್ಷಣ ಇಲ್ಲ ಇದೆ ಹೀಗೆ ಆಗೋದು’ ಎಂದರು ಗಾಂಧಿ.

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾಗೆ ತುಂಬಾ ಬೇಸರವಾಯಿತು. ತಾನು ಮದುವೆಯಾದ ಹೊಸತರಲ್ಲಿ ಓದು ಬರಹ ಕಲಿಸಲು ಗಾಂಧಿ ಆಸಕ್ತಿ ತೋರಿದಾಗ ತಾನು ನಿರಾಸಕ್ತಿ ತೋರಿದ್ದು ನಿಜವಾದರೂ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ತೋರಿದ್ದರು. ಅದೆಲ್ಲ ನೆನಪಿಗೆ ಬಂತು.

‘ಸರಿಯಾದ ಶಿಕ್ಷಣದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತಾಡ್ತೀರಿ. ನೀವು ನನಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೆ ತಾನೆ?’ ಎಂದು ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಕೇಳಿದರು.

‘ಮದುವೆ ಆದ ಹೊಸದ್ರಲ್ಲೇ ಹೇಳ್ಕೊಟ್ಟೆ. ನಿನಗೇ ಆಸಕ್ತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ.’

‘ಅದು ಆಗಿನ ವಿಷಯ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಏನ್ ಮಾಡಿದ್ದಿ ಹೇಳಿ.’

‘ಏನು ಮಾಡಿದೆ?’

‘ನಿಮಗೆ ನೆನಪಿಲ್ಲ ಇರಬಹುದು. ನನಗೆ ನೆನಪಿದೆ.’

ಹೌದು; ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಮರೆತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಮ್ಮೆ ಗಾಂಧಿ, ಒಂದು ಬಿಡಿ ಹಾಳೆಯನ್ನು ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ‘ಇದರಲ್ಲಿ ಬರೆ’ ಎಂದರು. ಇತರರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ನೋಟ್ ಬುಕ್ ಇತ್ತು. ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾಗೆ ಬೇಸರವಾಯಿತು. ಬಿಡಿ ಹಾಳೆ ತನಗೆ ಬೇಡ ಎಂದು ಎದ್ದು ಬಿಟ್ಟರು. ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ಸುಶೀಲಾ ನಯ್ಯರ್, ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಅವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಿಸಿ ಒಂದು ನೋಟ್ ಬುಕ್‌ನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟರು. ಆದರೆ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಅದಕ್ಕೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ‘ನನಗೇನೂ ಬೇಡ’ ಎಂದು ಆ ನೋಟ್ ಬುಕ್‌ನ್ನು ಗಾಂಧಿ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಬಳಿ ಇಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರು.

ಇದನ್ನು ಗಾಂಧಿಗೆ ನೆನಪಿಸಿದ್ದರು ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ. ಗಾಂಧಿ ‘ಅದೆಲ್ಲ ಬೇಡ ಈಗ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಕಡೆಗೆ ಎಸ್‌ಕಾಂಗೆ ಬೇರೆ ಅಡುಗೆ ಕೋಣೆಯನ್ನೇ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದ್ದರು.

ಎಲ್ಲವೂ ಸ್ಥಿತಿಪಟಲದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಹೋದವು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹರಿಲಾಲ್ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ನೊಂದದ್ದು ಹೆಚ್ಚು. ಆತನ ಸ್ವತ್ತಿಯೇ ಸಂಕಟ!

ಗಾಂಧಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಬಳಿಗೆ ಬಂದ ದೇವದಾಸ್ ‘ಅಮ್ಮ ಒಂದ್ ಸುದ್ದಿ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು’ ಎಂದ.

‘ಹೇಳಿಪ್ಪ?’

‘ನೀನು ಬೇಜಾರ್ ಮಾಡ್ಕೊಬಾರದಮ್ಮ.’

‘ಅಯ್ಯೋ, ಯಾವ ಯಾವ ವಿಷಯಕ್ಕೋ ಬೇಜಾರು, ದುಖಿ ಎಲ್ಲಾ ದಾಟಿ ಬಂದಿದ್ದೀನಿ. ಹೇಳಿಪ್ಪ ಪರವಾಗಿಲ್ಲ.’

‘ಅಣ್ಣ ಹರಿಲಾಲ್ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದಾನೆ.’

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾಗೆ ಏನೂ ಹೇಳಲಾಗದ ಭಾವ.

ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ

ಅಸ್ವಪ್ನಕಾರಿಗ್ಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮತಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಗಾಂಧಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿರೋಧಿಸಿ ಉಪವಾಸ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಕೈಗೊಂಡರು. ಟಾಪು ಜೀವ ಆಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದಾಗ, ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಅವರು ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿ ಗಂಡನ ಜೀವ ಉಳಿಸುವಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರ ಪ್ರಖರ ಬುದ್ಧಿಮತ್ತೆ ಮತ್ತು ಜೀವಕಾರುಣ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಕಸ್ತೂರ್ ಅವರಿಗೆ ಅಪಾರ ಗೌರವ. ಗಾಂಧಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡರು. ಆ ಮೂಲಕ ಕಸ್ತೂರ್ ಕೂಡ ಬದುಕಿದರು. ಆದರೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಅಗ್ನಿಪರೀಕ್ಷೆ ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಎದುರಾಗುತ್ತಿದೆ.

ದೇವದಾಸನ ಕಡೆ ಸುಮ್ಮನೆ ನೋಡಿದರು.

‘ಹೌದಮ್ಮ, ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದಾನೆ. ಅಬ್ದುಲ್ಲ ಗಾಂಧಿ ಅಂತ ಹೆಸರು ಬದಲಾಯಿಸ್ಕೊಂಡಿದಾನೆ.’

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟರು.

ಕೃಣಕಾಲ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ತೆರೆದರು.

‘ಬಾಪೂಗೆ ವಿಷಯ ಗೊತ್ತ?’ ಎಂದು ಕೇಳಿದರು.

‘ಎಲ್ಲಾ ಪತ್ರಿಕೆಲೂ ಸುದ್ದಿ ಆಗಿದೆ. ಅಪ್ಪಂಗೂ ಗೊತ್ತಾಗಿದೆ.’

‘ಅವರು ಏನಾದ್ರು ಹೇಳಿದಾರ?’

‘ಯಾವ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದ್ರೂ ಸರಿ, ಆಯಾಯ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿರಬೇಕು, ಆತ್ಮವಂಚನೆ ಮಾಡ್ಕೊಬಾರದು, ಅಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂತೆ.’

‘ಸರಿ, ನನ್ನ ಮಾತೂ ಅದೇ.’

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಅವರೇನೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ ಹಿರಿಯ ಮಗ ಹೀಗೆಯೇ ಆದ ಎಂಬ ಚಿಂತೆ ಮಾತ್ರ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ತಾಯಿ ಮನಸು ಗಾಯಗಳನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗದೆ ತೇವಗೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಬಂದಿತ್ತು. ಈಗ, ಮತ್ತೆ ಹರಿಲಾಲ್ ಚರ್ಚೆಯ ವಸ್ತು. ತಮ್ಮ ಮಗನಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಗಾಂಧಿಯನ್ನೂ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಎಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಬದುಕು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೇ ಬರುವ ಬವಣೆಗಳಿಗೇನೂ ಬರವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಲೇ ಚಿಂತೆ ಚಿಂತೆಯಾಗದಂತೆ ಮತ್ತೆ ಚೈತನ್ಯ ಪಡೆಯುತ್ತಲೇ ಬದುಕು ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ. ಗಾಂಧಿಗೆ ಆಗದ ಗಾಯಗಳು ಇವರಿಗೆ ಆಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಗಾಂಧಿ ಸರಳಜೀವಿ, ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಕರುಳಜೀವಿ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲೇ ದೇವದಾಸ ಇನ್ನೊಂದು ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ:

‘ಅಮ್ಮ, ಹರಿಲಾಲಣ್ಣ ಮರು ಮತಾಂತರ ಆಗಿದಾನೆ.’

ಕಸ್ತೂರ್ ‘ಏನಂದೆ’ ಎಂಬಂತೆ ನೋಡಿದರು.

‘ಹೌದಮ್ಮ, ಆರ್ಯ ಸಮಾಜದವರು ಮರು

ಮತಾಂತರ ಮಾಡಿದಾರೆ.’

ಕಸ್ತೂರ್ ಏನೂ ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ.

ಅದೆಷ್ಟು ಅಲೆಗಳೂ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ!

ಮೌನವೇ ತಳಮಳದ ಯಾನ!

ಸಬರಮತಿ ಆಶ್ರಮದ ಆವರಣದಲ್ಲಿದ್ದ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಕೂತಿದ್ದ ಗಾಂಧಿಮನ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿತು. ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ‘ಹರಿಲಾಲ್ ಮರು ಮತಾಂತರ ಆಗ್ಗಿಟ್ಟೆ. ಅಲ್ಲ?’ ಎಂದರು.

ಗಾಂಧಿ ತಲೆಯಾಡಿಸಿದರು.

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾನೇ ಮಾತು ಮುಂದುವರೆಸಿದರು:

‘ಮತ, ಮತಾಂತರ, ಮರುಮತಾಂತರ! ಧರ್ಮಧರ್ಮಗಳ ನಡುವೆ ಅಂತರ! ಜಾತಿ ಜಾತಿಗಳ ನಡುವೆ ಅಂತರ! ದೇಶದೊಳಗಿರೋ ಇಂಥ ಪಿಡುಗಿನ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟ; ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬಂದ ಪರಂಗಿಯೋರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟ.’

ಗಾಂಧಿ ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

‘ನಿಮ್ಮಂತೂ ಎಂಥ ಹೋರಾಟ! ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಬೆರಗಿಲ್ಲ. ದೇವರು ಬೆರಗಿಲ್ಲ. ಜಾತಿ ಬೆರಗಿಲ್ಲ. ಬಳಸಿದ್ದು ಉಪ್ಪು, ಚರಕ ಖಾದಿ. ಈ ಮೂರೂ ಯಾವ ಜಾತಿಗೂ ಸೇರಿಲ್ಲ, ಯಾವ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಸೇರಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ಹೋರಾಟಾನೇ ಒಂದು ವಿಸ್ಮಯ ಬಾಪು.’

ಗಾಂಧಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ಕಡೆಗೂ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾಗೆ ತಾನು ಅರ್ಥವಾದೆ ಎಂದವರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಯಿತು.

ಗಾಂಧಿ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕ ಕೊನೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದಂತಿತ್ತು. 1942ರ ಆಗಸ್ಟ್ 9ರಂದು ‘ಮಾಡು ಇಲ್ಲವೇ ಮಡಿ’ ಎಂಬ ಕರೆಕೊಟ್ಟರು. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರ್ಕಾರದ ವಿರುದ್ಧ ‘ಅಸಹಕಾರ ಚಳವಳಿ’ ನಡೆಸಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಸೆಡ್ಡು ಹೊಡೆದು ಅಸಹಕಾರ ಸೂಚಿಸಬೇಕು. ಅಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೇ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಬೇಕು